

Sevgili İlter Ertuğrul ve Arhaveli İsmail ile Emaneti^(*)

Serdar Şahinkaya

Bundan tam beş yıl önce 27 Aralık 2016’da hayatını; sevgiye, bilime ama özellikle de tarihe, emeğe, hak ve hukuka ve adalete adayan, yarınlar için dövüşen, koca gülüşlü, kocaman yürekli bir sıkı Cumhuriyetçi hocamız, dostumuz, yoldaşımız **N. İlter Ertuğrul**’u sonsuzluğa uğurlamıştık.

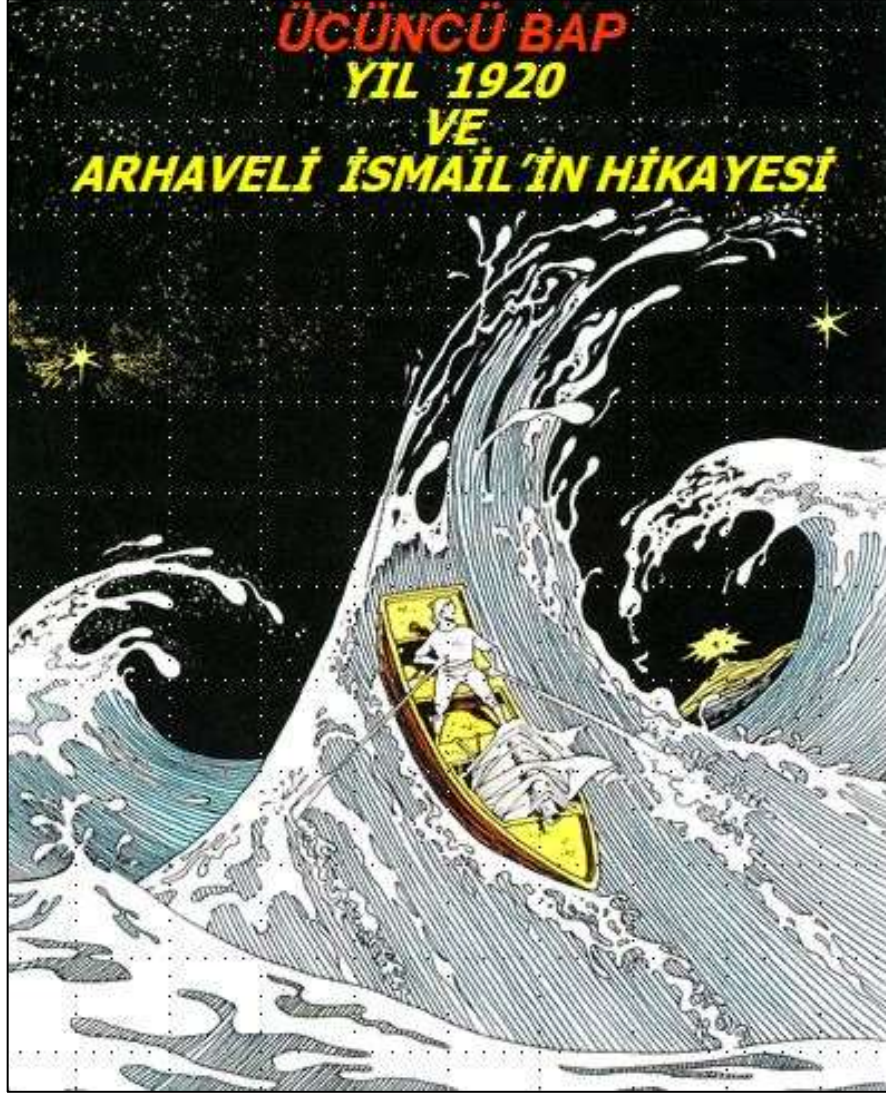
İlter, 2008 yılında ODTÜ Yayıncılık tarafından basılan 1923 – 2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı’nı inkilâbın çocukları diye andığı Attilâ İlhan, Mümtaz Soysal ve Gürbüz D. Tüfekçi’ye ithaf ederken şu satırları not ediyordu:

“Bu kitap, Cumhuriyetin ilk kuşağından olma onurunu ayrı bir fiyakayla taşıyan ve o bilinci yaşamlarının her alanına yansıtan bu üç kişiye borcumdur. Onların yani Müdafaa – i Hukuk’un gönlümüzde yücelttiğimiz anıtına bir sap kırmızı karanfil bırakarak nöbeti devralıyorum”.

Gerçekten de nöbeti devraldı ve Cumhuriyeti hep emanet bildi, okudu, anladı, anlattı. Bunu not etmeliyiz. Ayrıca İlter, “kurucudur”: ADD, BCP, KİGEM...

İlter dostumu ve müstesna Cumhuriyetçiliğini düşündüğümde hep aklıma büyük usta Nâzım Hikmet’in Kuvayı Miliye Destanı’ndaki Arhaveli İsmail’in Hikâyesi” gelir.

O nedenle sizlerin huzurunda İlter dostumuz anısına düzenlediğimiz bu oturumda “Yıl 1920, Arhaveli İsmail’in Hikâyesi”ni kısaltarak okumak istiyorum.

ÜÇÜNCÜ BAP
YIL 1920
ve
ARHAVELİ İSMAİL'İN HİKÂYESİ

*Ateşi ve ihaneti gördük.
(...)*

*Ve çok uzak,
çok uzaklardaki İstanbul limanında,
gecenin bu geç vakitlerinde,
kaçak silâh ve asker ceketi yükleyen laz takaları :
hürriyet ve ümit,
su ve rüzgârdılar.*

*Onlar, suda ve rüzgârda ilk deniz yolculuğundan beri vardılar.
Tekneleri kestane ağacındandı,*

üç tondan on tona kadardılar
ve lâkin yelkenlerinin altında
 findık ve tütün getirip
 şeker ve zeytinyağı götürürlerdi.
Şimdi, büyük sırlarını götürüyorlardı.
Şimdi, denizde bir insan sesinin
 ve demirli şileplerin kederlerini
ve Kabataş açıklarında sallanan
 saman kayıklarının fenerlerini
 peşlerinde bırakıp
ve karanlık suda Amerikan taretlerinin önünden akıp
 küçük,
 kurnaz
 ve mağrur
 gidiyorlardı Karadeniz'e.
Dümeninde ve başaltlarında insanları vardı ki
bunlar
uzun eğri burunlu
ve konuşmayı şehvetle seven insanlardı ki
sırtı lâcivert hamsilerin ve mısır ekmeğinin
 zaferi için
hiç kimseden hiçbir şey beklemeksizin
bir şarkı söyler gibi ölebilirdiler...
Karanlıkta kurşunî derisi kırmızıya boyanan
 baltabaş gemi
 İngiliz torpitosudur.
Ve dalgaların üstünde sallanarak
 alev alev
 yanan:
 Şaban Reisin beş tonluk takası.

Kerempe Fenerinin yirmi mil açığında,
gecenin karanlığında,
dalgalar minare boyundaydılar
ve başları bembeyaz parçalanıp dağılıyordu.
Rüzgar :
 yıldız - poyraz.
Esirlerini bordasına alıp
 kayboldu İngiliz torpitosu.
Şaban Reisin teknesi
 ateşten diregiyle gömüldü suya.
Arhaveli İsmail
 bu ölen teknedendi.
Ve şimdi
Kerempe Fenerinin açığında,
batan teknenin kayığında
emanetiyle tek başınadır,
fakat yalnız değil :
 rüzgârın,
 bulutların
 ve dalgaların kalabalığı,
İsmail'in etrafında hep bir ağızdan konuşuyordu.
Arhaveli İsmail
 kendi kendine sordu :
«Emanetimizle varabilecek miyiz?»

Kendine cevap verdi :
«Varmamış olmaz.»

Gece, Tophane rıhtımında
Kamacı ustası Bekir Usta ona :
«Evlâdım İsmail,» dedi,
«hiç kimseye değil,» dedi,
«bu, sana emanettir.»

Ve Kerempe Fenerinde
düşman projektörü dolaşınca takanın yelkenlerinde,
İsmail, reisinden izin isteyip,
«Şaban Reis,» deyip,
«emaneti yerine götürmeliyiz,» deyip
atladı takanın patalyasına,
açıldı.

«Allah büyük
ama kayık küçük» demiş Yahudi.
İsmail bodoslamadan bir sağnak yedi,
bir sağnak daha,
peşinden üç-kardeşler.
Ve denizi bıçak atmak kadar iyi bilmeseydi eğer
alabora olacaktı.

Rüzgâr tam kerte yıldız dönüyor.
Ta karşıda bir kırmızı damla ışık görünüyor :
Sivastopol'a giden bir geminin
sancak feneri.

Elleri kanayarak
çekiyor İsmail kürekleri.

İsmail rahattır.
Kavgadan
ve emanetinden başka her şeyin haricinde,
İsmail unsurunun içinde.

Emanet :
bir ağır makinalı tüfektir.
Ve İsmail'in gözü tutmazsa liman reislerini
ta Ankara'ya kadar gidip
onu kendi eliyle teslim edecektir.

Rüzgâr bocalıyor.
Belki karayel gösterecek.
En azdan on beş mil uzaktır en yakın sahil.
Fakat İsmail
ellerine güvenir.
O eller ekmeği, küreklerin sapını, dümenin
yokesini
ve Kemeraltı'nda Fotika'nın memesini
aynı emniyetle

tutarlar.
Rüzgâr karayel göstermedi.
Yüz kerte birden atlayıp rüzgâr
bir anda bütün ipleri bıçakla kesilmiş gibi
düştü.

İsmail beklemiyordu bunu.
Dalgalar bir müddet daha
yuvarlandılar teknenin altında
sonra deniz dümdüz

ve simsiyah
durdu.

İsmail şaşırıp bıraktı kürekleri.
Ne korkunçtur düşmek kavganın haricine.
Bir ürperme geldi İsmail'in içine.
Ve bir balık gibi ürkerek,
bir sandal
bir çift kürek
ve durgun
ölü bir deniz şeklinde gördü yalnızlığı.
Ve birdenbire
öyle kahrolup duydu ki insansızlığı
yıldı elleri,
yüklendi küreklere,
kırdı kürekler.

Sular tekneyi açığa sürüklüyor.
Artık hiçbir şey mümkün değil.
Kaldı ölü bir denizin ortasında
kanayan elleri ve emanetiyle İsmail.

İlkönce küfretti.
Sonra, «elham» okumak geldi içinden.
Sonra, güldü,
eğilip okşadı mübarek emaneti.
Sonra...
Sonra, malûm olmadı insanlara
Arhaveli İsmail'in âkıbeti...

Belki çok ustaca okuyamadım dizeleri ama anlaşılmıştır benzerlik: *Aynı inanç ve inat, aynı kararlılık ve emanete aynı sadakat...*

Ha 20. Yüzyıldaki Arhaveli İsmail, ha 21. Yüzyılın farklı bir ifade ile 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubumuzun kurucu babalarından İlder Ertuğrul...

5

Az önce sıkı Cumhuriyetçiliğini vurgulamıştım. Şimdi ekliyorum: titiz ve kılı kırk yaran bir araştırmacı ve külyutmaz bir tarihçidir de aynı zamanda.

Genellikle geceleri çalışırdı. O zaman sosyal medya imkânları bu kadar çeşitli değil idi. Telefonun yanında daha çok ev ahalsinin uyuduğu saatlerde eposta kullanıyorduk. O eposta yazışmalarında sıkça şu ibareyi tekrarlardı:

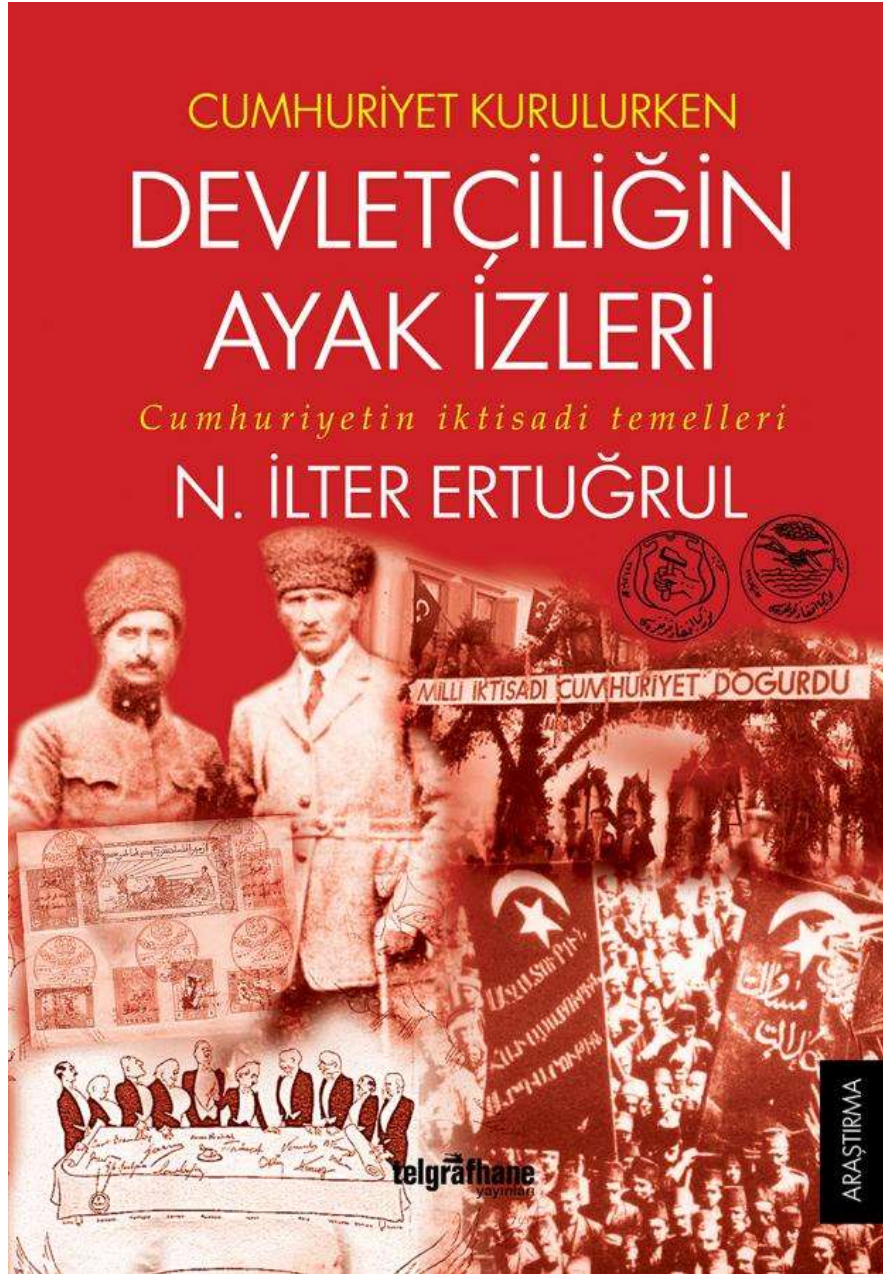
“ *Hörmetlim, biz tarihi yeniden yazacağız*”. Haksız da değildi. Erken Cumhuriyet tarihinin iktisadi boyutuna ilişkin klasikleşmiş hakikate aykırı söylemler çökmeli, gerçekler araştırmalı ve cesurca da yazılmalıydı. Bir bölümü öyle de oldu. Bu eposta yazışmalarında sadece tarih, politika, mektep ya da SBF83 yoktu. Cumhuriyet Gazetesi Ankara Ekinde “boğazlar meselesi” başlıklı yemek / yemek kültürü

yazılarımdan 2K başlıklı yazımı okumuş ve gece 00.26’da “sevgili dostum eline sağlık, iki itirazım var...” şeklinde keyif katsayısı yüksek uyarılarda da bulunuyordu. Neyse burada keseyim, eğer bu mevzuları derinleştirirsem süremiz yetmez.

Efendim,

Bu toplantı / etkinliğimiz afişinde kullandığımız kitap kapağı görseli, biz İlder'i sonsuzluğa uğurlarken bize *emanet* ettiği el yazmalarında üretilen yakışıklı olduğu kadar erken Cumhuriyet dönemindeki kimi yanlış kabulleri yıkan, yeni katkılarla toplumu zenginleştiren bir eser.

Cumhuriyet Kurulurken Devletçiliğin Ayak İzleri, beş ana kısım ve on sekiz alt bölümden oluşuyor. Sonuç bölümünü takiben dört adet ek, kaynakça ve kendisinin titizlikle hazırladığı dizin de var.

Okuyunca anlıyoruz ki İlder Hocanın üç merceği var:

Birinci mercek ile dünya kapitalizmine bakıyor. 1914'de Büyük Savaş başlarken *XX. Yüzyıl, kimin kapitalizmi olacak?* büyük sorusuna yanıt arıyor.

İkinci mercekle bir ay kadar önce 104. yılını kutladığımız 1917 Büyük Ekim Devrimi ile başlayan öteki XX. Yüzyıla bakıyor. Kuzey komşumuz topraklarında kapitalizmin iradesi dışındaki kritik değişikliklere tanıklık etmemizi adeta kolaylaştırıyor. Ve Lenin’in Sovyet Rusya’sındaki farklı bir ifade ile büyük bir köylüler ülkesindeki değişimi titizlikle irdeliyor.

Üçüncü merceği bize yani bu topraklara ustaca tutuyor İlter. Yoksulların zaferi ile neticelenen Milli Mücadele ve onu taçlandıran 1923 Cumhuriyetindeki çok bilinen yanlışları az bilinen gerçeklerle değiştiriyor. Sevgili yoldaşım İlter, bu üç merceği adeta avucunda tutarak birçok “hazır bilgiyi” ters yüz ediyor ve bunu bilimsel polemik yöntemiyle yapıyor. Hem de büyük bir ustalık ve zarafetle. Ve büyük bir samimiyetle şu satırları not ediyor: “*görüşlerini eleştirdiğim herkesin emeğini kitabın her yerinde saygı ile andım ve hiçbirini kırmamak için özel bir çaba sarf ettim*”.

Cenova Konferansı, Rapolla’da İşbirliği Anlaşması...

Londra’nın City’si ile New York’un Wall Street’i..

Locarno Anlaşması...

Lenin, SSCB, NEP, Lenin tarafından nerede ise sadece İngiltere için hazırlanmış olan 72 maddelik ödünler listesi ile bezeli yabancı sermaye kararnamesi...

Türkiye – SSCB Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması...

Devletçiliğin ilk filizi 16 Mart 1921 Ankara Anlaşması: “*Türkiye’de kapitülasyonlar geçersizdir*”.

Ve 1923 Mustafa Kemal Yılı. Lozan, İsmet Paşa, Curzon’un blöfü – yeleşti...

Geri kalmışlığın kalın kabuğunu kırma davası: *Cumhuriyet*...

Osmanlı’da bağımlılık yolu ve simgesi iken Cumhuriyet ile bağımsızlığın ve mutluluğun yolu ve simgesi olan *demiryolları*...

Chesther İmtiyazı...

Ve Cumhuriyet ekonomisinin sihirli denklemi: *Devletçilik = Demiryolları + Sanayileşme*...

İlter Hocanın kitabı şunu gösteriyor: Cumhuriyet, 20. yüzyılda var olabilmek için bir yeni başlangıçtır. ‘Büyük Savaş’ın yaşattığı ‘kıyamet’ ile dünyada eski zamanların, köhnemiş yapılarıyla son bulduğunu ve tarihin getirdiği o noktada yeni bir bilinçlenme ile yeni bir dönem açabilmemizin o anda müstesna bir önem kazandığını milli mücadeleyi yürüten kadrolar saptamışlardı.

Bu mücadele, kapitülasyonsuz bir ülke kurma aşamasına (Lozan’a) ve oradan Cumhuriyete erişen bir bütünlük taşıyacaktı. Ekonomi, bu bütünlüğü güvenceye alacak temel kolonların başında geliyordu ve bizim köylüler ülkemizde geri kalmışlığın kalın kabuğunu kırarak XX. yüzyılın dünyasında var olabilmemiz ancak ‘*devletçi bir akılla*’ mümkündü. Buna, başından itibaren böyle bakılmıştır.

Kısacası, İlter’in meseleye bir bütünlük içinde yaklaşımı, Cumhuriyetçilerin bütünlüğe sahip bakışının da hakkını vererek, onların tasarımı doğru kavramasıyla zenginleşti. Bu, kendisine, devletçiliği, dünya kapitalizminin iniş çıkışlarına ayarlanmaktan ibaret bir konjonktürel iktisat politikasının dar sınırları içine hapsedilemeyecek nitelikte değerlendirmeyi yapma olanağı kazandırdı. Böylece, ***Cumhuriyetin bu topluma ciddi bir kalite atılımı getirecek devrimci boyutunu, devletçilik tartışmasının merkezine yerleştirdi.***

Bizler, İlder'in bu yaklaşımıyla, devletçiliği iktisat politikası boyutuyla ele aldığımız zaman, tarihin önemini ve ağırlığını doğru tartarak analizimize yeni kapılar açma şansına kavuşuyoruz.

Evet, sevgili dostum İlder; seni çok arıyor, çok anıyor ve çok özlüyorum. Ruhun huzurdadır biliyorum.

Ha unutmadan bir kere daha not edeyim: *Tarihi yeniden yazmağa devam ediyoruz...*

(*)Bu metin, 25 Aralık 2021 tarihinde 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu'nca düzenlenen **N. İlder Ertuğrul Anısına Cumhuriyet** toplantısında yapılan konuşmadır. İlder'in emek cephesindeki mücadeleleri, özelleştirmeye karşı cephedeki *Prof. Dr. Mümtaz Soysal*'la verdikleri devasa gayretler, kurucu genel sekreterlikler ve yönetim kurulu üyelikleri v.b. bu konuşmanın kapsamı dışındadır. Oturumun diğer konuşmacıları *Prof.Dr.Gamze Yücesan Özdemir* ve *Prof. Dr. Bilsay Kuruç* anlatılarıyla "kapsam" tamamlanacaktır. Metin içerisinde yer alan iki illüstrasyon, Nuri Kurtcebe (ty): **Nazım Hikmet: Kuvayi Milliye**. Le Man. İstanbul'dan alınmıştır.